

самооцінки, то вони мають ризик і надалі у стосунках з людьми бути або насильником, або жертвою (потрапляють, як правило, особи з низькою самооцінкою) [5, с. 154].

Отже, наведений аналіз досліджень насильства у сім'ї в англomовних джерелах засвідчує, що в багатьох випадках це явище має генетичне походження і загалом негативно впливає на розвиток особистості дитини, її подальше становлення як сім'янина, комуніканта, громадянина. З метою ефективного розв'язання цих проблем необхідна спеціальна допомога з боку соціально-психологічних служб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Звереві. – [2-ге вид.]. – К. ; Сімферополь : Універсум, 2013. – 536 с.
2. Запобігання і протидія насильству в сім'ї : методичні рекомендації для соціальних працівників / за заг. ред. І. Трубавіної. – К. : ДЦССМ, 2004. – 192 с.
3. Bedworth A. The profession and practice of health education / A. Bedworth, D. Bedworth. – Dubuque : Wm. C. Brown Publishers, 1992. – 472 p.
4. Dell R. The world book health and medical annual / R. Dell, J. Frere. – Chicago : World book, Inc. ; Scott Fetzer company, 1995. – 368 p.
5. Health. A Wellness Approach / L. Meeks, P. Heit. – Columbus : Merrill Publishing Company, 1991. – 596 p.

Ярослава Юрків,

канд. пед. н., доцент,

Луганський національний університет

імені Тараса Шевченка

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ДИТИНИ, НАД ЯКОЮ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ НАСИЛЛЯ

У статті розкритий соціально-психологічний портрет дітей, які потерпають від насильства в сім'ї, який показує, що жорстоке поводження із дітьми в подальшому формує соціально-дезадаптованих людей, нездатних створювати повноцінну сім'ю, бути гарними батьками, а також є поштовхом до відтворення жорстокості по відношенню до власних дітей. У результаті домашнього насилля діти доходять до хибного висновку, що насильство – це спосіб, яким «дорослі» вирішують свої конфлікти та наболілі проблеми. У дітей, які страждають від домашнього насилля, проявляються фізичні, психологічні, психосоматичні й сексуальні порушення.

Yaroslava Yurkiv

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL PROFILE OF A CHILD WHO SUFFERED VIOLENCE

The article presents a socio-psychological profile of children who suffer from domestic violence. It proves that cruel treatment towards children invokes the fact that these children are grown up socially disadvantaged persons who are able to make a full-fledged family, and be good parents. It is also a trigger to replication of cruelty and violence towards their own children. As a result of domestic violence against children, children come to the false conclusion that violence is the way adults solve their urgent problems. Children who suffer from domestic violence experience physical, psychological, psychosomatic, and sexual disorders.

Насильство в сім'ї має негативний вплив на життя дітей і підлітків. Третина дітей в Україні щороку спостерігає акти насильства в сім'ї. Діти, матері яких зазнали знущань, у шість разів частіше намагаються покінчити життя самогубством, 50% з них схильні до зловживань наркотиками та алкоголем, 20% студентів вищих навчальних закладів втягнуті у насильницькі стосунки, причому 66% розповідають про це друзі, 26% – батькам, 25% – нікому не розповідають [1].

Жорстоке поводження з дітьми в подальшому формує соціально-дезадаптованих людей, нездатних створювати повноцінну сім'ю, бути гарними батьками у майбутньому, оскільки можливе відтворення жорстокості по відношенню до власних дітей.

Виховання в умовах насильства в сім'ї дає нові покоління діячів-викладачів, керівників, депутатів та працівників різних установ, схильних до жорстокості у різноманітних сферах життя, навіть у світовому масштабі. Тому треба широко інформувати людей, на всіх рівнях суспільного життя, про сучасні погляди на проблему насильства, про документи ООН з цього приводу: «Про права людини», «Про права дитини», «Про ліквідацію всіх видів дискримінації щодо жінок» тощо. Це дозволить створити у суспільстві нетерпиме ставлення до насильства, усвідомлення людиною своїх прав.

Найнебезпечніше те, що насильство дає дуже серйозні негативні соціальні наслідки. Воно породжує терор, безладдя; відчуття відсутності допомоги, невпевненості, безнадійності або безсилля; відчуття провини; відчуття придушення волі; примари; відсутність самоповаги; настирливі спогади; напади страхів, депресію; фобії, смуток; роздуми про самогубство; самозвинувачення; втрату довіри; сумніви щодо віри в щось; наркотичну, алкогольну залежність; жагу помсти.

Розкриваючи соціально-психологічний портрет дитини, яка потерпає від насильства, звернемося до науково-доведених наслідків домашнього насильства над дітьми [2, с. 48].

Діти із сімей, у яких практикується насильство, відчувають постійний психологічний дискомфорт, для них це справжня трагедія.

Існує ряд спільних ознак, що характеризують переживання та поведінку більшості таких дітей.

Страх. Діти з сімей, в яких існує насильство, переживають відчуття страху. Цей страх може проявлятися різним чином: від занурення в себе та пасивності до насильницької поведінки.

Зовнішні прояви поведінки. Мала дитина не може знати, коли відбудеться наступний спалах насильства, де та наскільки сильним він буде. У результаті, вразливість та відсутність контролю над ситуацією призводять до проявів впертості у поведінці, відмови розмовляти та агресивних вчинків.

Нездатність виразити свої почуття вербально. Спостерігаючи за практикою насильства в сім'ї, діти доходять висновку, що насильство – це спосіб, яким «дорослі» вирішують свої конфлікти та наболілі проблеми. Оскільки ніхто не показав цим дітям, як слід говорити про їхні почуття, думки, вони часто не знають, що переживають або відчувають, і як можна виразити свої емоції та почуття у вербальній формі.

Жорстоке поводження з дітьми, нехтування їхніми інтересами не лише завдає непоправної шкоди їх фізичному здоров'ю, але й тягне за собою важкі психічні та соціальні наслідки. У більшості дітей – жертв насильства – з'являються серйозні відхилення в психічному, фізичному розвитку, в емоційній сфері.

У дітей, які страждають від домашнього насилля, можуть з'явитися затримки в розвитку моторних та мовних умінь, розвинути апатія та байдужість. Як відмічає Т. Грімберг, у травмованих психологічно малюків нерідко спостерігається порушення сну, а іноді може виникнути нудота та блювання. У них розвиваються так звані «дурні» звички – смоктання пальця, спроби кусатися, розкачування, розлади в їжі, істерія [3].

Серед різних видів психологічного травмування спеціалісти виділяють словесні образи по відношенню до дітей. Вони сприяють розвитку певного ставлення дитини до самої себе, агресивності, бажання заподіяти шкоду собі та іншим людям. Психологічно травмовані діти часто справляють враження злих, нещасних. Нерідко вони навіть відчувають потребу втекти куди-небудь.

На жаль, нерідко травмування дитини вдома супроводжується її травмуванням у школі. Дитина готова бачити в учителів замісника батьків, ставиться до нього з довірою. І коли вчитель поводить себе по відношенню до дитини негативно, по-насильницьки, то це ще більше поглиблює й без того глибокі сімейні травми. Психологічні травмування в школі можуть відобразитися у таких діях: словесні образи та приниження; обзивання дитини; доведення дитини до сліз криком; потурання по відношенню до дітей, які знущаються над іншими; використання домашнього завдання як покарання тощо. Ми часто не замислюємося над тим, що відчуває дитина, коли публічно обговорюється або проявляється її неуспіх [2].

Науково доведено, що дитина відчуває себе в безпеці, якщо вона знає про настрої матері та батька. Але батьки часто не звертають уваги на дитину і не вважають за потрібне розповісти їй про себе. Існує таке уявлення, що дитині не обов'язково знати про сімейні неприємності. А, виявляється, значно краще переживати прикрощі разом, допомагаючи один одному. Це допомагає підтримувати партнерські стосунки у сім'ї, відвертаючи страхи у дитини [2].

Слід зазначити, що останнім часом в Україні ситуація склалася не найкраща щодо сімейного насилля над дітьми. Так, за даними Міністерства внутрішніх справ, від різноманітних протиправних дій дорослих постраждало 8 тис. дітей. Звичайно, найбільше страждають від домашньої тиранії діти у віці до 10 років. Причому кожен третій із них не вчився у школі – чи то батьки не пускали, примушуючи просити милостиню, чи то дітям просто ні в чому було відвідувати заняття. Щорічно в Україні порушується близько 300 кримінальних справ, підґрунтям до появи яких стає власне насильство над дітьми з боку родичів – не лише батьків, а і братів, сестер, бабусь і дідусів. До того ж, українських правоохоронців зараз надто турбує тенденція до різкого збільшення злочинів проти дітей, зокрема, дуже маленьких – до одного-двох років [4, с. 83].

Проблема насильства щодо дітей ускладнюється соціально-економічною нестабільністю у суспільстві: у нашій країні відомо про існування близько 2 мільйонів неповних і проблемних сімей, де дорослі постійно перебувають у пошуках роботи, шматка хліба для себе і своїх дітей, з них – 60 тисяч сімей, де проживає понад 150 тисяч підлітків, офіційно вважаються неблагополучними [4, с. 83].

Психологи зазначають: жорстоке поводження з дітьми – це дуже часто результат того, що самі батьки в дитинстві страждали від насильства в родині. Іноді вони намагаються виправити власні помилки і використовують для цього своїх дітей, як мішень. І цей сценарій може повторюватись декілька поколінь. Часто трапляється й таке, що в людини ще не сформувалися відчуття батьківської відповідальності. Від незнання того, як поводитися з дитиною в тій чи іншій ситуації, людина стає агресивною і всі проблеми вирішує одним способом – образами або побиттям.

Існує доволі поширена думка, що насильство трапляється лише в родинах, які живуть у злиднях або де батьки алкоголіки чи наркомани. Таке уявлення є не зовсім правильним. Із досвіду працівників «Телефону довіри» відомо, що жорстоке ставлення до дітей трапляється і в абсолютно благополучних та, на перший погляд, ідеальних сім'ях. Але, незважаючи на те, де і в яких родинах трапляються випадки насильства, наслідки поганого ставлення батьків до дітей однакові. Ставши дорослими, діти, що страждали від жорстокого до них ставлення, як правило, переносять це насильство на оточуючих, і, в першу чергу, страждає їхня родина. А вже їхні діти, як найбільш незахищена категорія, стають жертвами. Модель «агресор – жертва» повторюється знову і знову. Як це не парадоксально, але найбільший ризик нехтування потребами дитини виникає саме у тих батьків, чие дитинство минуло в умовах насильства і зневаги [5].

Діти, які зазнають психологічних та фізичних травм внаслідок жорстокого з ними поводження, стають потайними та агресивними, нікому не довіряють, особливо дорослим. Дитина, як правило, починає гірше вчитися, не бере участі у шкільних справах, погано спить, а іноді навіть тікає з дому. Вона боїться гніву батьків і не знає, до кого їй можна звернутись, з ким поділитись своїми проблемами [6]. У такій ситуації екстрена телефонна психологічна допомога для багатьох постраждалих дітей є справжнім порятунком.

У процесі і після насильства у дитини розвивається первинна реакція на травму – хворобливі фізичні і емоційні явища, які залежно від характеру і тривалості дії, віку дитини, її особливостей, можуть мати різний ступінь вираженості, тяжкість і спектри проявів. Це можуть бути: посттравматичні стресові розлади; фізичні прояви; емоційні реакції; когнітивні розлади.

Далі настає стадія адаптації, під час якої дитина починає розвивати навички, що допомагають їй впоратися з тим, що трапилось. Вона вибирає такі прийоми, такі форми поведінки, які, як дитина вважає, допомагають їй забезпечити безпеку і зменшити фізичний і психологічний біль. Найбільш поширеним видом є витіснення або забування. Тобто дитина прагне не думати про ті епізоди, які заподіюють їй такі хворобливі страждання, примушують переживати знов і що знов принижують її гідність епізоди.

Щоб «забути» події, які, здається, забути неможливо, щоб припинити згадувати про них, переживши насилля знов і знов кошмар, жах, сором, приниження, дитина витрачає значну психічну енергію, яка в нормальних умовах використовується на оволодіння навичками, знаннями, властивими даному віку дитини. Тому важливо визначити контекст травми, що відбулася, або насильства, тобто вік дитини і стадію його розвитку. Як правило, у маленьких дітей (хоча не у всіх), що переживають фізичне, психологічне або сексуальне насильство, відбувається затримка мовного і психічного розвитку. Порушується когнітивна сфера – спостерігаються незрозумілі провали пам'яті, дисоціативні розлади, блокада спогадів, пов'язаних з певними подіями. Низка емоційних і поведінкових особливостей дітей, що переживають насильство, є результатом пристосування до ситуації, в якій вони живуть, і спроби з нею впоратися.

Віддалені наслідки перенесеного насильства є інтеграційним процесом, який складається з особливостей першої і другої стадій – первинної реакції та стадії адаптації, особливих властивостей дитини, а також велике значення має реакція дорослих на насильство, що розкрилося, чи отримала дитина яку-небудь допомогу і підтримку. Віддалені наслідки перенесеної травми можуть виявитися, коли дитина стає дорослою і обзаводиться сім'єю. Як батьки вони можуть нехтувати основними потребами і інтересами дітей, проявляти емоційну холодність, бути нездібними захистити власних дітей від насильства або, навпаки, встановлювати над ними гіперопіку. Тому, необхідно пам'ятати, що всі наслідки або симптоми, виниклі в результаті дії травмуючих подій, впливають один на одного і зазнають динамічні зміни [7].

Окреслення глибини проблеми насильства, його впливу на життя людини раніше було спрямоване здебільшого на фізичні аспекти. Розгляд цих проблем крізь призму психосоціальних наслідків спрямований на розвиток нових перспектив її подолання. Це доводить необхідність організації конструктивнішого підходу до системи підтримки жертв сімейного насилля, що включав би форми та методи роботи, а також стратегії допомоги потерпілим від сімейного насилля. Саме тому до вирішення проблеми сімейного насилля необхідно підходити конструктивно, шукаючи найоптимальніші способи її подолання, комплексно застосовуючи їх і лише тоді можна буде досягнути ефективних результатів.

Таким чином, проаналізувавши соціально-психологічний портрет дитини, над якою здійснюється насилля в сім'ї, можна зробити висновки:

1. Жорстоке поводження з дітьми в подальшому формує з них соціально-дезадаптованих людей, не здатних створювати повноцінну сім'ю, бути гарними батьками, а також є поштовхом до відтворення жорстокості по відношенню до власних дітей.

2. У результаті домашнього насилля діти доходять до хибного висновку, що насильство – це спосіб, яким «дорослі» вирішують свої конфлікти та наболілі проблеми.

3. У дітей, які страждають від домашнього насилля проявляються фізичні, психологічні, психосоматичні й сексуальні порушення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максимова Н. Соціально-психологічні аспекти проблеми насильства / Н. Максимова, К. Мілютіна. – К. : Комітет сприяння захисту прав дітей, 2003. – 356 с.
2. Гончаров В. Создание пространства без насилия / В. Гончаров // Жизнь Луганска. – 2006. – № 5. – С. 6–7.
3. Гайдаренко Н. Психологические последствия жестокого обращения с детьми / Н. Гайдаренко, Н. Ярославцева. – М. : Психология и педагогика, 1994. – 196 с.
4. Дети и насилие. Материалы междисциплинарного семинара «Права ребенка : проблемы насилия над детьми» / Н. Осипова. – М. : Пресс, 1998. – 232 с.
5. Нечерда О. Коли в сім'ї насильство / О. Нечерда // Науковий світ. – К., 2000. – 156 с.
6. Ролінський В. Соціально-педагогічна проблема запобігання насильства над підлітками та його подолання / В. Ролінський // Психолог. – К., 2004. – С. 3–19.
7. Предотвращение домашнего насилия : [метод. рекомендации] / Н. Дмитренко, Н. Тропин, П. Власов. – Днепропетровск : Днепропетровский юридический институт МВД Украины, 2001. – 197 с.